

SUSAN ABULHAWA

Het litteken van David

Uit het Engels vertaald door
Marianne Gaasbeek

DE GEUS — OXFAM NOVIB

Oorspronkelijke titel *The Scar of David*, verschenen bij Journey Publications
Oorspronkelijke tekst © 2006 by Susan Abulhawa
All rights reserved under International and Pan-American
Copyright Conventions
Published in the United States by Journey Publications, Inc.,
Summerland, California
© 2006 Sperling & Kupfer Editori
Nederlandse vertaling © Marianne Gaasbeek en De Geus BV, Breda 2007
Publicatie in samenwerking met Oxfam Novib
Omslagontwerp Berry van Gerwen
Omslagillustratie © Roger Paperno/Index Stock/Corbis
Druk GGP Media GmbH, Pößneck
ISBN 978 90 445 1118 5
NUR 302

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze
dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van De Geus BV,
Postbus 1878, 4801 BW Breda, Nederland. Telefoon: 076 522 8151.
Internet: www.degeus.nl

voor Natalie,
het mooiste lied van mijn leven,
mijn Thuis

Inhoud

Noot van de auteur 9

Proloog 13

DEEL I: AN-NAKBA

1 De oogst 17

2 Ari Perlstein 23

3 Het bedoeïenenmeisje dat niet wilde deugen 28

4 Toen ze vertrokken 39

5 'Ibni! Ibni!' 54

6 Jahja's terugkeer 59

7 Amaal wordt geboren 71

DEEL II: AN-NAKSA

8 Zo groot als de oceaan en alle vissen 77

9 Juni in het gat in de keuken 84

10 Veertig dagen later 100

DEEL III: ZAMAAN JA-ZAMAAN

11 David en ik 119

12 Een geheim als een vlinder 126

13 Mosjes mooie demon 131

14 Joessoef, de man 132

15 De broers ontmoeten elkaar opnieuw 139

16 Joessoef, de strijder 145

17 Achter de eerste rij bomen 146

18 Joessoef vertrekt 157

19 Davids geschenk 162

20 Mijn broer, David 169

21 Helden 173

22 Nachtkars 177

- 23 Vertrek uit Djenien 191
24 Het weeshuis 202

DEEL IV: AL-GHOERBA

- 25 Amerika 227
26 Het telefoongesprek 238

DEEL V: KALBI FI BAIROET

- 27 Madjid 245
28 De brief 260
29 'Ja' 265
30 Liefde 267
31 Een verhaal van voorgoed 270
32 Nogmaals Philadelphia 277
33 Een verhaal van voorgoed, voor altijd onverteld 285
34 *Pity the Nation* 289
35 Hulpeloos 296
36 De bloemenmaand 300
37 Joessoef, de wreker 308
38 Een vrouw van muren 310
39 Hier, daar en ginder 315

DEEL VI: BALADI

- 40 Dr. Ari Perlstein 325
41 Djenien, hou me vast 336

DEEL VII: NIHAJA WA-BIDAJA

- 42 Dochterliefde 357
43 Stukjes van God 365
44 Joessoef, de prijs van Palestina 369

- Woordenlijst 371
Literatuurverwijzingen 377

Noot van de auteur

De karakters in dit boek mogen dan fictief zijn, dat geldt niet voor Palestina. En evenmin voor de historische gebeurtenissen en figuren in het verhaal. Bij het beschrijven van het zogenoemde Midden-Oostenconflict is de verbeelding ontegenzeggelijk niet meer dan een zwakke rivaal van de werkelijkheid. Ik heb getracht de achtergronden en de historie zo eerlijk mogelijk weer te geven aan de hand van verhalen, getuigenissen en te boek gestelde geschiedenis. Ik heb talrijke geschreven bronnen geraadpleegd, die vermeld staan in de literatuurverwijzingen achterin en waaruit ik in sommige gevallen heb geciteerd. Mijn kennis over culturele aspecten en nuances heb ik vooral opgedaan bij mijn eigen Palestijnse familie en tijdens frequente bezoeken aan de Westelijke Jordaanoever en Gaza. In mijn streven het verhaal waarheidsgetrouw te vertellen heb ik vaak naar ‘de Joden’ verwezen, hetgeen naar ik hoop niet als kwetsend wordt ervaren door de lezers; het is slechts een vertaling van gangbaar taalgebruik dat met de militaire bezetting door de Israëli’s in zwang is geraakt.

Deze roman zou nooit zijn ontstaan zonder de aanmoediging, steun en inspiratie van anderen, die ik hier allen poog te vermelden en te bedanken.

De kiem van dit boek werd gelegd door een kort verhaal van Ghassan Kanafani over een Palestijnse jongen die werd grootgebracht door een Joodse familie die hem in het huis had gevonden dat ze in 1948 in bezit nam. In 2001, nadat dr. Hanan Ashrawi een essay van mij had gelezen, stuurde ze me een e-mailtje: ‘Een heel ontroerend artikel: persoonlijk, Palestijns en

• Dr. Hanan Ashrawi, een Palestijnse academica, auteur, stichtster van het Palestijnse Initiatief ter Bevordering van Dialoog en Democratie, winnares van de Sydney Peace Prize en lid van het Palestijnse parlement.

menselijk. Het klinkt alsof je een geweldige biografie zou kunnen schrijven. We hebben grote behoefte aan zulke vertellers. Heb je daar ooit over nagedacht?’ Hiermee was dr. Ashrawi de eerste die me het vertrouwen schonk om te schrijven. Een jaar later reisde ik naar Djenien, nadat bekend was geworden dat er een bloedbad gaande was in het vluchtelingenkamp, dat volledig was afgesloten van de wereld, journalisten en mensenrechtenwerkers inclusief, als een gesloten militaire zone. De verschrikkingen waarvan ik daar getuige was versterkten het gevoel van urgentie, van de noodzaak om dit verhaal te vertellen, en de standvastigheid, de moed en de menselijkheid van de bevolking van Djenien vormden mijn inspiratie.

Een toelage van de Leeway Foundation gaf me een buffer waarmee ik de financiële problemen die ik tijdens het schrijven kreeg, kon opvangen. Ik ben deze organisatie, en alle andere soortgelijke instellingen die kunstuitingen waarderen en ondersteunen, zeer dankbaar. De liefde en bemoediging van vrienden sterkten me tijdens de vele momenten dat het me aan zelfvertrouwen ontbrak, met name toen schulden en afwijzingsbrieven van uitgevers zich begonnen op te stapelen. Ik zal Mark Miller altijd dankbaar zijn voor zijn vriendschap en niet-aflatende steun, zelfs toen ik ontzettend humeurig en prikkelbaar was. Ik ben ook dankbaar voor de liefde en redactionele steun die ik van velen heb gekregen, met name van Mame Lambeth, die dit manuscript driemaal heeft gelezen in diverse stadia van ontwikkeling, en van David Mowrey, voor alle zaterdagochtenden dat hij zo goed was mij op stuitend vroege tijdstippen te ontvangen voor het ontbijt.

Ik wil Journey Publications bedanken voor de kans die ze me hebben gegeven, en Sperling Kupfer Editori voor hun vertrouwen in deze roman, die tegelijk met de Engelse uitgave in het Italiaans werd uitgebracht. Met name bedank ik Maria Paola Romeo, de redacteur van de Italiaanse vertaling, voor haar voortdurende enthousiasme en geduld.

Hartelijk dank ook aan de volgende mensen, wier generositeit, advies en bemoediging de schepping en de richting van deze

roman hebben beïnvloed (of ze het weten of niet): dr. Evalyn Segal, Gloria DelVecchio, Karen Kovalcik, Peter Ciampa, Yasmin Adib, Martha Hughes, Nader Pakdaman, Lou Aronica, dr. Fernand Cohen, Anne Parrish, N.Q., William Kowalski, Craig Miller en Anan Zahr. Een dikke knuffel voor mijn zus, Safaa Marei, voor haar hulp bij de woordenlijst en de literatuurverwijzingen.

Hoewel ik hem maar eenmaal in levenden lijve kort heb ontmoet, heeft de inmiddels overleden Edward Said het schrijven van dit boek in hoge mate beïnvloed. Hij gaf ooit te kennen het ontbreken van een Palestijnse stem in de literatuur diep te betreuren, en zijn teleurstelling heeft veel bijgedragen aan mijn vastbeslotenheid. Hij kwam op voor de Palestijnse zaak met veel intelligentie, morele standvastigheid en een aanstekelijke hartstocht, die velen van ons op velerlei manieren geraakt heeft. In mijn ogen was hij groter dan het leven, en hoewel we allemaal wisten dat hij ziek was, dacht ik dat hij ook groter was dan de dood. Helaas had ik het bij het verkeerde eind. Het tragische verlies dat zijn dood voor vele duizenden van ons betekende, klinkt door in de pagina's van dit verhaal.

Het meest dankbaar ben ik mijn dochter Natalie, aan wie dit boek is opgedragen. Het wonder van de onvoorwaardelijke liefde die ze geeft en accepteert, is wat me staande houdt.

Jahja Mohammed Abulheja x Basima

Hassan Jahja Mohammed Abulheja x Dalia

Darwiesj Jahjah Mohammed Abulheja x neef

vijf zoons

Joessoef Hassan Jahja M. Abulheja x Fatima

Isma'iel Hassan Jahja M. Abulheja
(David Avaram) x Joods-Israëilische echtgenote

Amaal Hassan Jahja M. Abulheja x Madjid

Filastien Joessoef Hassan J. M. Abulheja

ongeboren kind

Uri

Jacob

Sara Madjid

Proloog

Djenien, 2002

Amaal wilde de soldaat beter in de ogen kunnen kijken, maar de loop van zijn automatische geweer, die hij tegen haar voorhoofd drukte, maakte dat onmogelijk. Ze was echter dichtbij genoeg om te zien dat hij contactlenzen droeg. Ze zag voor zich hoe de soldaat zich naar een spiegel overboog om de lenzen in te doen voor hij zijn gevechtstenuë aantrok. *Merkwaardig*, ging het door haar heen, *de dingen waar je aan denkt in het gebied tussen leven en dood*.

Ze vroeg zich af of George Bush of anderen in zijn Witte Huis het ‘per abuis’ vermoorden van haar, een Amerikaans staatsburger, zouden ‘betreuren’. Of dat haar leven slechts zou culmineren in verontwaardiging over ‘collateral damage’.

Een enkele zweetdruppel gleed van het voorhoofd van de soldaat langs de zijkant van zijn gezicht naar beneden. Hij knipperde met zijn ogen. Haar blik gaf hem een onbehaaglijk gevoel. Hij had al eerder gedood, maar nooit wanneer zijn slachtoffer hem in de ogen keek. Dat zag Amaal en ze voelde hoe zijn ziel in innerlijk conflict verkeerde door het vele bloed dat om hen heen was vergoten.

Vreemd ook, dat ik niet bang ben voor de dood. Misschien omdat ze wist, door de blik van de soldaat, dat ze in leven zou blijven.

Ze sloot haar ogen, herboren, terwijl het koude staal nog tegen haar voorhoofd drukte. Herinneringen voerden haar terug, en nog verder terug, naar een Thuis dat ze nooit had gekend.

DEEL I

an-Nakba
(de ramp)

1 De oogst

1941

In een ver verleden, voor de geschiedenis de heuvels overtrok en het heden en de toekomst aan gruzelementen sloeg, voor de wind het land bij een punt oppakte en de naam en het karakter ervan eruit schudde, voor Amaal was geboren, leidden de bewoners van een klein dorpje ten oosten van Haifa een onopmerkelijk bestaan van vijgen en olijven, open grenzen en zonneshijn.

Het was nog donker, alleen de baby's sliepen nog toen de dorpelingen van Ein Hod zich klaarmaakten voor de ochtend-*salaat**, het eerste van de vijf dagelijkse gebeden. De maan stond laag, als een gesp die hemel en aarde verbond, en was bijna vol, op een dun schijfje na. Ontwakende ledematen strekten zich uit, met spetterend water werd de slaap verjaagd, hoopvolle ogen gingen wijder open. Tijdens de *woedoe**, de rituele reiniging voor de salaar, werden gemompelde *sjahada's** de ochtendlijke mist in gezonden, als honderden fluisteringen die verklaarden dat er maar één God is en dat Mohammed Zijn profeet is. Vandaag vond het gebed buiten plaats en baden ze met bijzondere eerbied, want het was het begin van de olijvenoogst. Bij zo'n belangrijke gebeurtenis kon je de rotsige heuvels maar beter met een schoon geweten beklimmen.

Vlak voor de dageraad, bij het concert van krekels, ander klein gedierte en ontwakende vogels – waar zich al gauw hanen bij zouden aansluiten – wierpen de dorpelingen maanschaduw van hun gebedsmatjes. De meesten vroegen simpelweg om vergeving van hun zonden, sommigen deden een extra *rak'a**. Elk op hun eigen manier zeiden ze: 'Mijn God Allah, laat op deze dag Uw wil geschieden. Ik onderwerp me aan U en ben U dankbaar', alvorens ze westwaarts naar de boomgaarden liepen, de voeten hoog op-tillend om niet in de cactussen te blijven hangen.

Ieder jaar in november schonk de oogstweek nieuwe levenskracht aan Ein Hod, en Jahja, *Aboe** Hassan, voelde het in zijn botten. Samen met zijn zoons ging hij vroeg van huis, hij overreedde hen met zijn jaarlijkse hoop een voorsprong op de burens te krijgen, om daar later over te kunnen opscheppen. Maar de burens hadden soortgelijke ideeën en de oogst begon altijd omstreeks vijf uur.

Jahja wendde zich schaapachtig tot zijn vrouw, Basima, die de mand met canvas kleden en dekens op haar hoofd droeg, en hij fluisterde: '*Oemm** Hassan, laten we volgend jaar eerder dan zij opstaan. Ik wil graag een uur eerder beginnen dan die tandeloze ouwe knakker, Salem. Een uur maar.'

Basima sloeg haar ogen ten hemel. Haar echtgenoot kwam ieder jaar met dat briljante idee op de proppen.

Terwijl de donkere hemel plaatsmaakte voor licht, klonken de geluiden waarmee het oogsten van de edele vruchten gepaard ging op uit de zongebleekte heuvels van Palestina. De doffe klappen van de stokken waarmee de boeren tegen de takken sloegen, het protest van de bladeren, de plofjes waarmee de olijven op de kleden en dekens vielen die onder de bomen waren uitgespreid. Onder het harde werken zongen de vrouwen eeuwenoude liedjes, terwijl de kleintjes speelden en door hun moeder berispt werden als ze in de weg liepen.

Jahja stopte even om zijn stijve nek te masseren. Het middaguur is aangebroken, dacht hij, toen hij zag dat de zon zijn hoogste punt aan de hemel had bereikt. Bezweet stond Jahja op zijn land, een robuuste man met een zwart-witte *kaffiya** om zijn hoofd gewikkeld en de zoom van zijn lange gewaad achter de sjerp gestoken die hij om zijn middel droeg, op de manier van de *fellahien**. Hij overzag de pracht die hem omgaf. Mossig groen gras lag als een waterval over de heuvels en de rotsen en slingerde zich om de bomen heen. De *sanasiel**-muurtjes kronkelden door het landschap, hij had zijn grootvader nog geholpen bij het herstel van sommige ervan. Jahja draaide zich om om naar Hassan en Darwiesj te kijken. Bij elke klap die ze met hun stok gaven om de

olijven los te slaan, spanden hun borstspieren zich onder hun gewaad. *Mijn zoons!* Trots gaf een kneepje in Jahja's hand. *Hassan wordt sterk, ondanks zijn zwakke longen. Allah zij gedankt.*

De zoons werkten telkens aan weerszijden van een boom, terwijl hun moeder in hun kielzog volgde en dekens vol verse olijven opzij trok, die later die dag geperst zouden worden. Jahja zag hoe Salem zijn oogst binnenhaalde in de aangrenzende boomgaard. *Tandeloze ouwe knakker*, glimlachte Jahja, hoewel Salem jonger was dan hij. Salem had in feite altijd al iets van een oude man gehad en zijn gezicht, dat getekend was door de vele jaren dat hij buitenshuis olijfhout sneed, straalde een grootvaderlijk geduld uit. Na zijn pelgrimstocht naar Mekka werd hij *Hadji** Salem, en die nieuwe titel verleende hem een ouderdom welke die van Jahja oversteeg. Bij het vallen van de avond zouden de beide vrienden samen *hoeka's** roken en kibbelen over wie het hardst gewerkt had en wiens zoons het sterkst waren. 'Liegbeesten zoals jij gaan naar de hel, ouwe man', zou Jahja zeggen, terwijl hij de pijp naar zijn lippen bracht.

'Ouwe man? Jij bent ouder dan ik, ouwe sok', zou Salem terugzeggen.

'Ik heb tenminste nog al mijn tanden.'

'Oké, ga het speelbord maar halen, dan zal ik je nog maar eens bewijzen wie er beter is.'

'Afgesproken, jij leugenachtige, tandeloze, zwakke zoon van je vader.'

Dit jaarlijks terugkerende meningsverschil zou met spelletjes backgammon bij borrelende hoeka's worden beslecht en ze zouden koppig blijven doorspelen tot hun vrouwen hen al een paar keer hadden laten roepen.

Tevreden over de vorderingen die ze die ochtend hadden gemaakt, verrichtte Jahja het *dzoer**-gebed en ging op de deken zitten waarop Basima de soep – linzen, natuurlijk – en de *ma-kloeba** met lamsvlees en yoghurtsaus had uitgesteld. Een klein stukje verderop zette ze een andere maaltijd neer voor de seizoenarbeiders, die haar hoffelijk bedankten voor haar vrijgevigheid.

‘Lunch!’ riep ze naar Hassan en Darwiesj, die net klaar waren met het tweede gebed van die dag.

Gezeten rond het stomende ronde blad met rijst en de kommetjes met sausjes en tafelzuur wachtte het gezin tot Jahja het brood zou breken in de naam van Allah. ‘*Bismillah ar-Rahmaan ar-Rahiem**’, begon hij, gevolgd door de jongens, die hongerig hun hand naar de rijst uitstaken, waar ze hapklare balletjes van maakten die ze in de yoghurt doopten. ‘Niemand kan zo lekker koken als jij, *Ja-oemm**!’ Darwiesj, de vleier, wist hoe hij bij Basima in een goed blaadje kon komen.

‘Allah zegene je, mijn zoon’, zei ze vrolijk met een brede grijns en ze schoof een mals stukje vlees naar zijn kant van het blad met rijst.

‘En ik dan?’ protesteerde Hassan.

Darwiesj boog zich plagerig naar het oor van zijn broer: ‘Jij kunt niet zo goed met vrouwen omgaan.’

‘Alsjeblieft, lieverd’, Basima scheurde nog een mooi stukje vlees af voor Hassan.

De maaltijd was snel voorbij zonder de gebruikelijke nazit met *halwa** en koffie. Er was nog werk te doen. Basima had haar grote manden gevuld en de arbeiders zouden ze naar de olijfpers brengen. Haar zoons moesten ieder hun deel van de olijvenoogst van die dag persen, want anders zou de olie misschien ranzig zijn.

Maar voor ze weer terugliepen...

‘Laat ons eerst dankzeggen voor Allahs overvloed’, verordonneerde Jahja, terwijl hij een oude koran uit de zak van zijn *disjdasja** tevoorschijn haalde. Het heilige boek was van zijn grootvader geweest, die vóór hem deze boomgaarden had verzorgd. Hoewel Jahja analfabeet was, keek hij graag naar de mooie kalligrafie terwijl hij uit zijn hoofd *soera’s** reciteerde. Vol ongeduld zaten de jongens met gebogen hoofd te luisteren naar hoe hun vader koranverzen zong en zodra ze toestemming van hem kregen om naar de olijfpers te gaan, renden ze de heuvel af.

Basima tilde een mand met olijven op haar hoofd, pakte in elke hand een geweven tas met vaatwerk en overgebleven eten en liep de heuvel af met andere vrouwen die met kaarsrechte rug urnen en

andere spullen op hun hoofd droegen. ‘Allah zij met je, Oemm Hassan’, riep Jahja naar zijn vrouw.

‘En met jou, Aboe Hassan’, riep ze terug. ‘Blijf niet te lang weg.’

Jahja, alleen achtergebleven, leunde tegen de wind in, blies zachtjes in het mondstuk van zijn *naaj** en voelde de muziek door de kleine gaatjes onder zijn vingers opkomen. Zijn grootvader had hem op die oeroude fluit leren spelen en de melodieën die hij voortbracht maakten dat Jahja zich verbonden voelde met zijn voorvaderen, de talloze oogsten, het land, de zon, tijd, liefde, en het was allemaal goed. Zoals altijd bij de eerste noot, trok Jahja zijn wenkbrauwen op boven zijn gesloten ogen, alsof hij voortdurend verbaasd was over de verheven schoonheid die zijn eenvoudige, handgesneden naaj met behulp van zijn adem ten gehore kon brengen.

Enkele weken na de oogst werd Jahja’s oude open vrachtwagentje volgeladen. Met olie, maar vooral met amandelen, vijgen, diverse citrusvruchten en groenten. Hassan legde de druiven bovenop, zodat ze niet geplet zouden worden.

‘Ik weet niet waarom je helemaal naar Jeruzalem wilt gaan’, zei Jahja tegen Hassan. ‘Toelkarim ligt maar een paar kilometer verderop en benzine is duur. Zelfs Haifa is dichterbij en daar zijn de markten net zo goed. En je weet nooit of zich een schofterige zionist in de struiken heeft verstoppt of dat je door een Britse smeerlap wordt tegengehouden. Waarom wil je naar Jeruzalem?’ Toen herinnerde hij zich de Joodse jongen. ‘Maak je zo’n lange reis om Ari te kunnen zien?’

‘*Jaba**, ik heb hem beloofd dat ik zou komen’, antwoordde Hassan zijn vader, enigszins smekend.

‘Goed, je bent nu een man. Kijk goed uit onderweg. Geef je tante alles van de wagen wat ze nodig heeft en zeg tegen haar dat we haar binnenkort komen opzoeken’, zei Jahja. Vervolgens riep hij naar de vrachtwagenbestuurder, die iedereen goed kende en wiens gelaatstrekken hun gemeenschappelijke genen verrieden: ‘Rij onder de bescherming van Allah, jongen.’

‘Moge Allah u een lang leven schenken, oom Jahja.’

Hassan kuste de hand van zijn vader, en toen zijn voorhoofd, eerbiedige gebaren die Jahja met liefde en trots vervulden.

‘Moge Allah naar je glimlachen en je je hele leven beschermen, mijn zoon’, zei hij, terwijl Hassan achter op de vrachtwagen klauterde.

Toen ze vertrokken, reed Darwiesj in korte galop een stukje met hen mee op Ghanoesj, zijn geliefde arabier. ‘Zullen we doen wie er het eerst is? Ik geef jullie een uur voorsprong omdat de wagen zo volgeladen is’, daagde hij Hassan uit.

‘Je bent gek, Darwiesj. Ga jij maar om het hardst met de wind. Die is beter tegen je opgewassen dan deze oude rammelkast. Ga maar, ik zie je wel in Jeruzalem, bij *Amtoe** Salma thuis.’

Hassan zag zijn jongere broer snel wegrijden, zonder zadel, zijn *hatta** strak om zijn hoofd gewikkeld, de losse eindjes fladderden in de wind achter hem aan. Darwiesj was de beste ruiter in de wijde omgeving, misschien wel de beste in het hele land. En Ghanoesj was het snelste paard dat Hassan ooit had gezien.

Aan weerszijden van de stoffige weg rezen de velden op in een landelijke stilte, betoverd door de geuren van citrusbloesems en wilde kamfer. Hassan trok het buideltje open dat zijn moeder elke dag voor hem vulde, brak een stukje af van de plakkerige koek die erin zat en hield dat onder zijn neus. Hij snoof de geur ervan zo diep op als zijn astmatische longen hem toestonden. Er verspreidde zich zuurstof door zijn aderen terwijl hij een van de boeken opensloeg die mevrouw Perlstein, Ari’s moeder, hem in het geheim had opgedragen te bestuderen.

2 Ari Perlstein

1941

Ari wachtte hem op bij de Damascuspoort, waar de jongens elkaar vier jaar eerder voor het eerst ontmoet hadden. Hij was de zoon van een Duitse professor die al vroeg voor de nazi's was gevlucht en zich in Jeruzalem had gevestigd, waar hij met zijn gezin een huisje huurde van een vooraanstaande Palestijn.

De twee jongens raakten bevriend in 1937, bij de handkarren met vers fruit, groenten en gedeukte olieblikken aan de voet van *Baab al-Amoed**, waar Hassan een boek zat te lezen met Arabische sonnetten. De kleine Joodse jongen met zijn grote ogen en een onzekere glimlach liep naar Hassan toe. Hij liep mank, het gevolg van een slecht genezen been dat een bruinhemd had gebroken. Hij kocht een grote, rode tomaat, haalde een zakmes tevoorschijn en sneed hem doormidden. Hij hield de ene helft voor zichzelf en bood Hassan de andere aan.

'*Ana ismi** Ari. Ari Perlstein', zei de jongen.

Geïntrigeerd nam Hassan het stuk tomaat aan.

'*Goo Day Sa!* Sjalom!' Hassan probeerde de enige niet-Arabisch woorden die hij kende en gebaarde de jongen dat hij bij hem kon komen zitten.

Hoewel Ari wel wat Arabisch kende, sprak geen van beiden de taal van de ander. Maar ze vonden al gauw iets gemeenschappelijks in hun wederzijdse besef tekort te schieten.

'*Ana ismi Hassan. Hassan Jahja Abulheja.*'

'*Salaam alaikoem**', antwoordde Ari. '*Was liest du denn da?*' – met een wijzende vinger.

'*Book.*' Engels. 'Dis, boek.'

'Yes.' Engels. '*Kitaab.*' Boek, Arabisch.

'Ja.' Ze lachten en aten nog wat tomaat.

En zo ontstond er een vriendschap in de schaduw van het

nazisme in Europa en in de groeiende kloof tussen Arabieren en Joden thuis, en deze werd hechter in de zorgeloosheid van hun twaalf jaren, de poëtische eenzaamheid van boeken en hun desinteresse voor politiek.

Tientallen jaren nadat de oorlog de twee vrienden had gescheiden, vertelde Hassan zijn jongste kind, een klein meisje dat Amaal heette, over zijn jeugdviend. ‘Hij was als een broer voor me’, zei Hassan, terwijl hij een boek dichtsloeg dat Ari hem in de herfst van hun jongensjaren had gegeven.

Hoewel Hassan lichamelijk nog enorm zou groeien, was hij op zijn twaalfde een ziekelijk onderdeurtje wiens longen bij elke ademhaling een fluitend geluid maakten. Deze chronische aandoening maakte dat hij werd buitengesloten van de intolerante jongensverbonden en hun ruwe spelletjes. Ari, die vanwege zijn mankheid bij iedere stap dreigde te vallen en meedogenloos door zijn klasgenoten werd bespot, verging het net zo. Ze hadden daardoor allebei een wat teruggetrokken manier van doen die ze in elkaar herkenden, en allebei hadden ze op jonge leeftijd en in hun eigen wereld en taal hun toevlucht gevonden in de rijpe woordkeus van dichters, essayisten en filosofen.

Wat voorheen een hinderlijke, incidentele reis naar Jeruzalem was, werd een welkom wekelijks uitstapje. Ari wachtte Hassan altijd op en samen brachten ze urenlang door met het elkaar leren van de Arabische, Engelse en Duitse woorden voor ‘appel’, ‘sinaasappel’, ‘olijf’, ‘de uien kosten een piaster per pond, mevrouw’. Van achter de rijen fruit en groenten op de kar staken ze de draak met de Arabische stadsjongens, met hun aanstellerige manier van spreken en chique kleding, die in wezen getuigden van een slaafse bewondering voor de Britten.

In de weekends begon Ari zelfs traditionele Arabische kledij te dragen en hij vergezelde Hassan vaak naar Ein Hod. Ondergedompeld in de melodieën van de Arabische taal en zang en de aroma’s van Arabische gerechten en dranken, verwierf hij zich een goede beheersing van de taal en raakte hij thuis in de cultuur van zijn vriend, hetgeen, tientallen jaren later, veel bijdroeg aan zijn

benoeming tot professor aan de Hebreeuwse Universiteit. Van zijn kant leerde Hassan Duits te spreken, moeizaam enkele Engelse boeken uit de bibliotheek van dr. Perlstein te lezen en de nobele tradities van het judaïsme te waarderen.

Mevrouw Perlstein was dol op Hassan en ze was hem dankbaar voor zijn vriendschap met haar zoon. Basima ontving Ari met hetzelfde moederlijke enthousiasme. Hoewel ze elkaar nooit ontmoetten, leerden de vrouwen elkaar via hun zoons kennen, en ze zonden de zoon van de ander altijd beladen met voedsel en bijzondere traktaties naar huis, een ritueel waaraan Hassan en Ari zich met frisse tegenzin onderwierpen.

Op zijn dertiende, een jaar voordat er een eind kwam aan Hassans formele schoolopleiding, vroeg hij aan zijn vader toestemming om met Ari in Jeruzalem naar school te gaan. Bang dat zijn zoon door zijn opleiding voort te zetten vervreemd zou raken van het land dat hij zou erven en bewerken, verbood Aboe Hassan dat.

‘Boeken zullen alleen maar tussen jou en het land komen. Je gaat niet met Ari naar school en daarmee is het laatste woord hierover gezegd.’ Jahja was er zeker van dat hij de juiste beslissing had genomen. Maar jaren later, overvallen door de historische gebeurtenissen, verweet hij zich vaak vol ontzetting en berouw dat hij niet aan Hassans innigste wens tegemoet was gekomen. En op een dag, toen ze overgeleverd aan het weer in een kampement verbleven, niet ver van hun thuis waar ze nooit naar konden terugkeren, zou Jahja zijn zoon om vergiffenis vragen voor zijn besluit. Jahja, een wegwijnende vluchteling, ontredderd omdat hij van huis en haard verdreven was, weende tegen Hassans vergevende schouders. ‘Vergeef me, mijn zoon. Ik kan het mezelf niet vergeven’, huilde hij. En vanwege diezelfde beslissing, en de spijt en het hartzeer die erop gevolgd waren, nam Hassan, hard werkend voor een karig inkomen, zich vastberaden voor dat zijn kinderen wel een goede opleiding zouden krijgen. Over dat besluit zou Hassan zijn dochtertje Amaal vele jaren later vertellen: ‘*Habiebat*’, het enige wat ons nog rest is scholing. Beloof me dat je daarin zo ver mogelijk probeert te komen.’ En dat beloofde het

kleine meisje aan haar vader, die ze adoreerde.

Hoewel Hassan na de achtste klas officieel geen school meer volgde, kreeg hij voortreffelijk onderricht van mevrouw Perlstein, die haar leergierige jonge student iedere week beladen met boeken, lessen en huiswerk naar huis stuurde. Het privé-onderwijs begon als een complot tussen Basima en mevrouw Perlstein om Hassan, nadat Jahja het laatste woord over zijn opleiding had gesproken, uit zijn neerslachtigheid te halen.

‘Hé, broer!’ De jongemannen omhelsden elkaar, vlochten hun handen in elkaar en kusten de ander op beide wangen, naar Arabisch gebruik. Ze laadden de vrachtwagen uit en lieten de chauffeur achter bij de andere straathandelaren. Zigzaggend door de smalle kasseienstraatjes van de Oude Stad gingen de vrienden op weg naar hun gebruikelijke pleisterplaats voordat ze naar Ari’s huis zouden gaan. Van Baab al-Amoed gingen ze richting al-Kijama. Uit de winkels dreven de geuren van aardewerken potten, melasse en diverse oliën naar buiten en op de trottoirs riepen verkopers de voorbijgangers toe dat ze moesten blijven staan om te proeven. Ze sloegen de Khaan az-Zait in, waar hun hoofden langs de lederen en zijden koopwaar streken die aan de muren van de winkels was opgehangen. Nog een paar stappen en ze liepen café al-Mahfoez binnen.

‘Twee koppen honingappel’, riep Hassan naar de bediende.

‘Dat kan niet goed zijn voor je longen, Hassan’, waarschuwde Ari. ‘Weet oom Jahja dat je rookt?’

‘Natuurlijk niet!’

Bij de Perlsteins leverde Hassan twee schalen met halwa en *koenafa** af.

‘Het gebruikelijke van moeder’, zei hij in het Duits.

‘Dankjewel’, zei mevrouw Perlstein, toen ze de zoetigheden van hem aanpakte.

Ze was een gereserveerde, wat slungelige vrouw en Hassan vond dat haar verschijning totaal niet overeenkwam met de harte-lijkheid die hij van haar ondervond. Telkens als hij haar zag, keek

hij intuïtief naar haar familie-erfstuk. Het zat altijd op haar borst. Een, twee, drie, vier... achttien. Hij ontwikkelde de gewoonte de pareltjes in haar broche te tellen terwijl zij zijn huiswerk nakeek.

Door de jaren heen bewees Hassan een vlijtige leerling en een goede student te zijn. Het mentorschap van mevrouw Perlstein duurde voort tot hij tegelijk met Ari 'afstudeerde', in 1943, het jaar waarin de beide jongemannen uit elkaar groeiden omdat Ari een kleine groep vrienden op school kreeg en Hassan smoorverliefd werd op Dalia, een jong bedoeïenenmeisje dat Ghanoesj, het paard van zijn broer, had gestolen.